

Durkheim, E. (1916/2014). Kıymet hükümleri, şeniyet hükümleri. N. S. [Sadak] (Çev.), F. Ballı (Çevrimyazı). *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, s.359-372

Kıymet Hükümleri, Şeniyet Hükümleri*

Emile Durkheim

Çeviri: Necmeddin Sadık [Sadak]

Çevrimyazı: Ferişt Ballı

Kongreye bu mevzu-ı münakaşayı [tartışma konusunu] arz etmekle iki gaye gözettim. Evvela hususi bir misal ile içtimaiyatın felsefi bir meseleyi halle ne suretle yardım edebileceğini göstermek, saniyen müspet tesmiye olunan [pozitif olarak isimlendirilen] içtimaiyatın ekseriya hedef olduğu bazı su-i tefhümleri [yanlış anlayışları] izale etmektir [gidermektir].

Cisimler mevzundur [biçimlidir], gazatın [gazların] hacmi maruz oldukları tazyik ile makusen mütenasip [ters orantılı] bir surette tahavvül eder [dönüşür], dediğimiz zaman malum vakıatı veya yine malum vakıat arasındaki malum nispetleri sadece beyan ve ifade eden hükümler veriyoruz. Bu hükümler mevcut olan şeyleri beyan eder ve bunun için de mevcudiyet veya şeniyet [olgusal gerçeklik] hükümleri namını alır.

Diğer bazı hükümler de eşyanın ne olduğunu değil, bu eşyanın [şeylerin] meş'ur [şuurlu, bilinçli] bir faile göre ne gibi bir kıymeti haiz olduklarını ve bu failin onlara atfettiği kıymeti ifade eder. Bu hükümlere de kıymet hükümleri namı verilir. Bazen tesmiyenin herhangi bir takdiri ifade eden hükümlere de teşmil edildiği [kapsadığı] vakidir. Fakat bu tarz-ı teşmil bazı karışıklıklara sebebiyet verebilir ki bundan içtinap [kaçınmak] lazımdır.

Avı severim. Birayı şaraba tercih ederim. Faal hayatı istirahatata tercih ederim vb. dediğim zaman verdiğim hükümler takdir (*estimation*) ifade eder gibi görünürse de bunlar esas itibariyle sadece şeniyet hükümlerinden (*jugements de réalité*) başka bir şey değildir. Bunlar sırf bazı şeyler karşısında ne suretle hareket ettiğimizi, filan şeyleri sevdiğimizi, filanları tercih ettiğimizi beyan eder. Bu tercihlerde ecsamın [cisimlerin] mevzun olması gazların elastikiyeti gibi birer vakıadır. Bu gibi hükümlerin vazifesi, eşyaya kendilerine ait bir kıymet isnat etmek değil ancak failin muayyen bir takım haletlerini beyan ve tasdik etmektir. Binaenaleyh bu suretle beyan olunan rüçhanlar [üstünlükler]

* Emile Durkheim, Kıymet hükümleri, şeniyet hükümleri [Değer yargıları, gerçeklik yargıları], Çev. Necmeddin Sadık [Sadak], *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene: I, Sayı: 4, Eylül 1332 [1916], s. 423-438. Fransızca orijinali: Emile Durkheim, Jugements de valeur et jugements de réalité, *Revue de metaphysique et de morale*, Beynelmillel Dördüncü Felsefe Kongresi (Bologna İtalya, Nisan 1911) Özel Sayısı, 3 Temmuz 1911, s. 437-453. Adorno'ya göre, Durkheim bu tebliğinde isim vermeden Weber'i eleştirmektedir (Durkheim'in "Sosyoloji ve Felsefe"sinin Almanca çevirisine Adorno'nun yazdığı önsözden akt. San, 2010, s. 20).

başkalarına gayr-i kabil-i intikaldır [aktarılabılır değildir]. Bu rüçhanları hissedener bunları hissettiklerini veya hissediyor zannettiklerini söyleyebilirler. Fakat bu hissi, gayriye nakledemezler. Bu tercihler kendi şahıslarına aittir ve bu şahıslardan ayrılamazlar.

Fakat bu adamın yüksek bir kıymet-i ahlakiyesi vardır, bu tablonun büyük bir kıymet-i bediası [güzelliği] vardır, bu mücevher şu kadar eder, diyecek olursak mesele değişir. Bütün bu ahvalde, mevzubahis olan mahlukat ve eşyaya kararımı verdiğim anda hissettiğim tarzdan büsbütün müstakil, afaki [dolaylı] bir sıfat isnat ediyorum. Bizzat mücevherata hiçbir kıymet atfetmeyebilirim. Fakat bunların kıymeti kendilerini nazar-ı dikkate aldığım anda yine bakidir. İnsan olmak itibariyle adi bir ahlak sahibi olabilirim. Fakat bu, mevcut olduğu yerde bir kıymet-i ahlakiye görmekliğime mani değildir. Mizaç itibariyle sanat zevklerine karşı az hassas olabilirim. Bu, bedii kıymetler mevcut olduğunu inkar etmeme bir sebep teşkil etmez. Demek oluyor ki bütün bu kıymetler, bir manaya göre benden hariç olarak mevcuttur. Bundan dolayı bu kıymetler hususundaki tarz-ı telakki ve taktirimiz bir başkasının tarzıyla tevafuk etmese kendi kanaatlerimizi bu adama nakle çalışırız. Bunları yalnız beyan ile de iktifa etmeyerek [yetinmeyerek] beyanatımızı tasdik ettirecek gayr-i şahsi sebepler göstererek ispata çalışırız. Binaenaleyh zımnen kabul ediyoruz ki bu kıymetler afaki bir şeniyyete tevafuk ediyor [uyuyor] ve bu şeniyyet üzerinde itilaf icra edilebilir ve edilmelidir. Kıymetleri teşkil eden bu şeniyyetlerdir ve kıymet hükümleri de bu şeniyyetlere ait olan hükümlerdir.

Bu nevi hükümlerin ne suretle kabil olabileceğini aramak isteriz. Baladaki [başlangıçtaki] mütalaadan meselenin ne suretle mevzubahis olduğu görülüyor. Bir taraftan her kıymet bir failin takdir ve tahminini muayyen bir hassasiyet ile bir nispet-i malume [bilinen bir ilinti] farz eder. Bir kıymeti haiz olan şey, herhangi bir cihetten iyidir, iyi olan bir şey şayan-ı arzudur, her arzu batını bir halettir. Fakat mevzubahis olan kıymetler eşya gibi afaki (şey'i) - objektiftirler. Yek nazarda mübayin [açıklanmış] gibi görünen bu iki sıfat nasıl telif edilecek? Bir halet-i hissiye nasıl olur da bunu hisseden failden müstakilen mevcut olabilir?

Bu mesele yekdiğerine zıt iki suretle halledilmiştir.

1.

Birçok mütefekkirler için ki, esasen oldukça gayr-i mütecanis [çok çeşitli] muhitlere mensupturlar, bu iki nevi hükümler arasındaki fark sırf zahiridir. Bunlar diyorlar ki kıymet esas itibariyle isnat edildiği şeyin herhangi bir sıfat-ı asliyesinden ileri gelir ve kıymet hükmü de bu sıfatın hükmeden faile ne suretle icra-yı fiil ve tesir ettiğini ifade eder. Bu fiil (tesir) muvafık ise kıymet, müspettir, aksi takdirde menfidir. Hayatın insan nezdinde bir kıymeti haiz olması

insanın canlı bir mahluk olmasından ve yaşamanın zi-hayatın [hayat sahibi] fitratı dahilinde bulunmasından ileri gelir. Buğdayın kıymetli olması tağdiye-ye [beslenmeye] ve hayatı idameye sebep olmasından neşet eder. Adaletin bir fazilet telakki edilmesi hayati zaruretleri vikaye ettiği [koruduğu] içindir. Aksi sebepten dolayı da katl bir cinayettir. Velhasıl bu mütefekirlere göre bir şeyin kıymeti, sadece bu şeyin evsaf-ı zatiyesi itibariyle icar eylediği [kişisel özelliklerinden kaynaklanan] tesirlerin tebeyyününden [açıklanmasından] ibarettir.

Fakat kıymet-i eşya hangi faile nispetle takdir ediliyor ve edilmelidir? Bu fail fert mi olacak? O takdirde bütün insanlarca hiç olmazsa aynı medeniyete mensup bütün insanlarca musaddak [doğrulanmış] afaki kıymetlerin mevcudiyetini nasıl izah etmeli? Bu nokta-i nazara göre kıymet, eşyanın hissiyet üzerine tesiridir. Fakat ferdi hissiyetlerin (*sensibilite*) ne kadar mütenevvi [çeşitli] olduğu malumdur. Bazılarının hevesine giden bir şey, diğerlerinin nefretini mucip olur [gerekirir]. Hayat bile herkesçe mergup [istenen] değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki gerek nefret ve gerek vazife saikasıyla hayatlarını feda ediyorlar. Hele hayatın tarz-ı telakkisinde ne kadar ittıratsızlık [düzensizlik, takipsizlik] vardır. Bazıları kesif [yoğun] bir hayat ister. Bir diğeri hayatını sadeleştirmekten zevk duyar. Bu itiraz menfaatpereset ahlak hususunda ekseriya dermeyan [ortada] edilmiş olduğundan burada tafsile hacet yoktur. Yalnız şunu ihtar edeceğiz ki bu itiraz, iktisadi, bedii veya fikri kıymetleri sırf ilm-i ruha ait sebeplerle izah iddiasında bulunan her nazariyeye taalluk eder. Denilecek ki fertlerden ekserisinde bulunan vasati bir enmuzeç [büyük, geniş bir örnek] vardır ve eşyanın afaki takdiri bu şeylerin vasati fert üzerine ne suretle icra-yı tesir ettiğini ifade eder. Fakat kıymetlerin adi [sıradan] fert tarafından hakikat-i halde tarz-ı takdirleriyle, hükümlerimizin prensip itibariyle ibtina edeceği [dayandırılacağı] beşeri kıymetlerin derecat-ı afakiyesi [kapsam derecesi] arasındaki fark büyüktür. Vasati [genel] vicdan ahlakı, ednadır [bayağıdır]. Bu vicdani vezaif-i ruzmerreyi [gündelik görevler] bile ve binaenaleyh bunlara tevafuk den ahlaki kıymetleri pek zayıf bir surette hisseder. Hatta bunlar arasında öyleleri mevcuttur ki onlara karşı kör gibi davranır. Birçok kimseler için hiçbir şey ifade etmeyen bedii kıymetler için bittabi öyledir. İktisadi kıymetlere gelince bazı ahvalde aradaki fark belki daha azdır. Mamafih elmasla incinin bugünkü kıymetini yapan şey, şüphesiz bunların evsaf-ı mad-diyesinin muasırlarımız üzerine tarz-ı tesiri değildir.

Esasen afaki [nesnel] takdir ile vasati [ortalama] takdiri birbirine karıştırmamak için başka bir sebep daha vardır. Vasati ferdin aks'ül-filleri (*reaction*) yine ferdi aks'ül-fillerdir. Bir haletin birçok kimselerde bulunması bu haletin afaki olmasını iltizam etmez. Bir şeyi birkaç kişi aynı suretle takdir etmemiz, bu takdirin bizden hariç bir şeniyet tarafından kabul ettirildiğini intaç eylemez [sonlandırmaz]. Böyle bir tesadüf sırf enfüsi [özel] bazı sebeplerden ve

bilhassa ferdi mizaçların kafi derecede mütecanis [çeşitli] olmasından ileri gelebilir. Bunu seviyorum ve bunu seven birkaç kişiyiz gibi iki kazıye [önerme] arasında esaslı bir fark yoktur.

Fert yerine cemiyeti ikame etmekle bu müşkül halledilmiş zannolunur. Tıpkı evvelki iddia veçhile kıymetin kendisine nimet isnat edilen şeye ait bir unsurdan ileri geldiği ileri sürülüyor. Fakat bu defa bir şeye kıymet veren fail fert değil, bu şeyin fail-i maşeriye [toplumsal faile] tarz-ı tesiridir. Takdir, maşeri (*collectif*) olduğundan yani bir cemiyet tarafından vuku bulduğundan afaki oluyor. Bu izahın evvelkine nispetle birçok faikiyeti [üstünlüğü] vardır. Filhakika hükm-i içtimai, ferdi hükümlere nispetle afakidir. Kıymetlerin silsile-i derecatı [kademe zinciri] bu suretle fertlerin enfüsi ve mütehavvil [başkalaşmış] takdirlerinden kurtulmuş oluyor. Fertler kendilerinden hariç olarak yapılmış bir tasnif buluyorlar ki bu kendi eserleri değildir ve hissiyat-ı şahsiyelerinden büsbütün başka bir şey ifade ediyor. Ve buna tabiiyete mecbur kalıyorlar. Çünkü efkar-ı umumiye (*opinion publique*) menşei itibariyle bir neffaz-ı ahlakiyi [ahlaki bir çıkar] haizdir ve bundan dolayı efrada kendisini kabul ettirir. Kendine karşı gelmek için vuku bulan gayretlere mukavemet eder. Nasıl ki ilm-i harici kendisine isyan etmek isteyenlere karşı acı bir surette karşı koyuyorsa o da muhaliflerine o suretle aksülamelde bulunur. Efkar-ı umumiye, mesail-i ahlakiye-yi emr u tayin ettiği suretten başka bir suretle hükmedenleri takbih eder [kınar, ayıplar]. Kendisinininkinden başka bedayi'den mülhem olanları gülünç eder. Bir şeyi kıymetinden aşağı bir fiyatla elde etmek isteyenler mahiyet-i ecsamı bilmediğimiz zaman maruz kaldığımız mukavemete müşabih [benzer] bir mukavemet karşısında bulunurlar. Kıymet hükümleri beyan ettiğimiz zaman tabi olduğumuz ve bizce meş'ur olan [bilincinde olduğumuz] zaruret bu suretle izah olunabilir. Takdirlerimize sahip olmadığımızı, bir şeye bağlı ve mecbur olduğumuzu iyice hissediyoruz. Bizi kendisine bağlayan vicdan-ı umumidir. Filhakika kıymet hükümlerinin arz ettiği cihet bundan ibaret değildir. Bu ilk cihetin büsbütün zıddı olan diğer bir cihet daha vardır. Bazı nukat-ı nazardan [bakış açılarından] bize kendisini cebren kabul ettiren şeniyetler tesirini icra eden bu kıymet hükümleri aynı zamanda bize şayan-ı arzu, sevdiğimiz ve kendiliğimizden istediğimiz şeyler gibi görünüyor. Bunun sebebi de şudur ki cemiyet, hürmete mecbur olduğumuz bir vazı'-ı kanun [yasa koyma] olduğu gibi bütün kuvvet-i ruhumuzla merbut bulunduğumuz medeniyet nimetlerinin mebdei [başlangıcı] ve eminidir. Cemiyet amir olmakla beraber iyi ve muavenetçidir [yardımcıdır]. Cemiyetin kuvve-i hayatiyesini tezyit [arttıran] eden her şey bizim kuvve-i hayatiyemizi de ila eder [yüceltir]. Binaenaleyh cemiyetin her ehemmiyet verdiği şeye bizim de ehemmiyet vermemiz şayan-ı taaccüp [şaşırmaya değer] değildir.

Fakat kıymetlerin bu suretle anlaşılan bir nazariye-i içtimaiyesi de birçok müşkülata sebebiyet verir. Esasen bu müşkülata, sırf bu nazariyeye mahsus değildir. Çünkü evvelce mevzu bahis olan ilm-i ruh nazariyesinde de aynı müşkülata mevcut idi.

Muhtelif kıymet enmuzeçleri vardır; İktisadi kıymet başka bir şeydir, ahlaki, dini, bedii, fikri kıymetler başka şeylerdir. Hub [sevgi], hüsn [güzellik], hayır ve nef' [kötülük] fikirlerini yekdiğerine mezc [birleştirmek] hususunda ekseriya icra olunan teşebbüsat daima boşa çıkmıştır.

O halde eğer kıymeti veren şey sırf eşyanın hayat-ı içtimaiye faaliyetine tarz-ı tesiri ise kıymetlerin tenevvüünü [çeşitlenmesini] izah etmek biraz güç olur. Her yerde amil olan hep aynı şey olursa, tesirlerin hassaten farklı olmaları neden ileri geliyor?

Diğer taraftan eğer hakikaten kıymet-i eşya içtimaî (veya ferdî) faidelerine göre kıyas edilecek olursa beşerî kıymetler silsilesinin baştan aşağı altüst olması icap eder. Zira bu silsile dahilinde ziynete (lüks) müteallik kıymetlere verilen mevki, bu nokta-i nazara göre anlaşılabilir ve haksız bir hal ikisap eder. Esas itibariyle fazla olan şey faydelidir. Veya zaruri olan şeyden daha az faydelidir. Fuzuli olan şeyin noksanı vezaif-i hayatiyenin faaliyetine vahim bir halel [bozulma] iras etmez [meydana getirmeyebilir]. Velhasıl zinet kıymetleri mahiyetleri itibariyle masraflıdır, faidelerinden fazlaya mal olurlar. Bundan dolayıdır ki bu kıymetlere muhteriz bir nazarla bakan ve bunları hadd-i asgarisine tenzile çalışan nazariyatçılara tesadüf olunur. Fakat hakikat-i halde insanların nazarında bunlardan daha fazla takdir edilen bir kıymet yoktur. Sanat baştan aşağı lüks işidir. Bedii faaliyet müfit [faydalı] hiçbir gayeye tabi değildir. Bu faaliyet sarf edilmek zevki için sarf edilir. Aynı suretle mahz-ı tefekkürat [salt düşünce] da her türlü menfaatperest gayeden azade ve sırf işlemek maksadıyla işleyen zihindir. Kim inkar edebilir ki beşeriyet en eski zamanlardan beri bedii ve fikri kıymetleri iktisadi kıymetlerden pek çok yüksekte tutmuştur. Zihni hayat gibi ahlaki hayatın da kendisine has bedayii [başlangıcı] vardır. En yüksek faziletler cemiyetin hüsn-i intizamına en zaruri olan efailin tamamı tamamına ve muntazaman ifasından ibaret değildir. Bu faziletler serbest ve kendiliğinden doğan hareketlerden ve hiçbir şeyin istilzam eylemediği [gerekmediği] fedakarlıklardan ibarettir ki bunlar ekseriya da akıllane bir iktisat kavaidine [kaideler] mugayir olur. Bazı faziletler vardır ki delilikten ibarettir ve bunlara azamet bahşeden o delilikleridir. Spencer, hubb-ı beşerin cemiyetin asıl menfaatine mugayir olduğunu ispat etmiştir. Fakat bu ispatı itham ettiği faziletin, insanlar tarafından pek yüksek takdir edilmesine mani olamayacaktır. Hayat-ı iktisadiye bile iktisat kavaidine sıkı sıkıya tabi değildir. Lüks şeylerin pek pahalıya mal olması bunların yalnız nedretinden [azlığından] ileri gelmez, aynı zamanda diğerlerinden ziyade takdir edilmelerinden ileri gelir. Çünkü hayat

her zaman insanların telakkisine göre sadece ferdi veya içtimai teşkilat bütçesi yapmaktan, hariçten gelen tenbihata [uyarıları] mümkün olduğu kadar az masrafla cevap vermekten, mesarifi tamirat ile münasip kılmaktan ibaret değildir. Yaşamak, her şeyden evvel işlemek ve saymadan işlemek zevki için işlemektir. Ve eğer bedahate nazaran iktisattan sarf-ı nazar edilmiyorsa sarf için biriktirmek lazımsa bunda da gaye sarf etmektir, sarf etmeye işlemektir.

Fakat daha ileri giderek bütün nazariyelerin ibtina ettikleri mebd-i esasiye kadar çıkalım. Bütün bu nazariyeler, kıymetin eşyada bulunduğunu ve mahiyet-i eşyayı ifade eylediğini farz ediyorlar. Fakat bu faraziye, hadisata muga-yirdir [karşıttır]. Bir çok ahval olur ki bunlarda bir şeyin evsafı ile o şeye isnat edilen kıymet arasında neve-ma hiçbir bir nispet bulunmaz.

Bir mabut (*idole*) pek mukaddes bir şeydir ve kutsiyet insanların şimdiye kadar tanıdığı en yüksek bir kıymettir. Halbuki mabut ekseriya bir taş yığını veya bir tahta parçasından ibaret oluyor ki bu hadd-i zatında her türlü kıymetten aridir. Ne kadar adi olursa olsun hiçbir mevcut, amiyane hiçbir eşya yoktur ki muayyen bir devre-i tarihiyyede hürmet-i diniyeye ait hissiyatı ilham etmiş olmasın. En faidesiz veya en mazarratsız, her türlü faziletten en ari hayvanlara taabbüt edilmiştir [tapılmıştır]. Mabut ittihaz edilen şeylerin insanların muhayyilesine en ziyade çarpan şeyler olduğu hakkında cari olan telakkinin yanlış olduğunu tarih ispat etmiştir. Binaenaleyh bunlara isnat edilen bi-nazir kıymet bunların evsaf-ı zatiyesinden ileri gelmiyordu. Ne kadar la-dini [din-dışı] olursa olsun biraz kuvvetli bir iman yoktur ki aynı nispetsizliği haiz mabutları bulunmasın. Bir sancak bir kumaş parçasından başka bir şey değildir. Halbuki asker, sancağını muhafaza için canını feda ediyor. Hayat-ı ahlakiyede de bu kadar bariz tezatlar yok değildir. İnsan ile hayvan arasında teşrih [anatomik], ruhiyat ve fizyoloji nokta-i nazarından ancak derecat farkları vardır. Bununla beraber insan, bir vekar-ı ahlaki sahibidir, hayvanda böyle bir şey yoktur. Binaenaleyh kıymetler nokta-i nazarından yekdiğeriyle gayr-i müsavidir [eşit değildir]. Bununla beraber biz bütün insanlarda aynı kıymet-i ahlakiyeyi görüyoruz. Şüphe yoktur ki ahlaki müsavat hiçbir zaman erişilmeyecek mefkurevi [ideal, ilkesel] bir hudut olmakla beraber buna her gün biraz daha fazla yaklaşıyoruz. Bir posta pulu, ekseriya her türlü sıfat-ı sanatkaranedenden ari bir kağıt parçası olmakla beraber bazen milyonlar ediyor. İncinin pırlantanın veya kürklerin yahut dantela kıymetlerinin modaya göre tahavvül etmesine sebep bu eşyanın batını mahiyeti değildir.

2.

Fakat kıymet, eşyada değilse hasbe'l-mahiye şeniyet-i ihtibariyenin [mahiyeti gereği ampirik gerçekliğinin] bir sıfatından ileri gelmiyorsa bundan menba-ı kıymetin [değer kaynağının] mu'ti (le done) [verilmişliği] ile tecrübe ha-

ricinde bulunduğu neticesi çıkmaz mı? Filhakika Ritschl'den itibaren Kant'a kadar çıkan birtakım mütefekkirin tarafından müdafaa edilen nazariyeye göre böyle olması icap ediyor. İnsanda tecrübeden daha ileriye gitmek, mevcut olan şeyden başka şeyler istihzar etmek [temsil etmek] velhasıl mefkureler vazetmek hususunda nevine münhasır bir kuvve farz ediliyor. Bu kuvve-i istihzariye (*representative*) bazen daha fikri, bazen daha hissi fakat daima ilmin işlendiği kuvveden, sarahaten farklı telakki ediliyor. Demek oluyor ki evvel emirde şeniyeti düşünmek tarzı ve bundan pek farklı olarak bir de mefkureyi düşünmek tarzı var. Kıymet-i eşyada bu suretle vazolunan mefkurelere nispetle takdir olunuyor.

Eşya herhangi bir mertebede mefkurenin bir safhasını ifade ve inikas ettirirse [yansıtırsa] kıymeti haiz ve temsil ve ihtiva ettikleri mefkureye göre az veya çok kıymeti haizdir deniliyor.

Bu suretle evvelki nazariyeler kıymet hükümlerini şeniyet hükümlerinin diğer bir sureti gibi irae eylediği [gösterdiği] halde bu nazariyede her iki nev hükümlerinde adem-i tecanüs [uyumsuzluk] katidir. Bu hükümlerin taallük ettiği [karşılık geldiği] eşya ve istilzam ettikleri [zorunlu kıldığı] kuvva birbirinden farklıdır. Binaenaleyh ilk nazariyenin izahatı hakkındaki itirazatımız bu nazariyeye kabil-i tatbik değildir. Bila müşkül [kolaylıkla] anlaşılır ki kıymet eşyadan hariç sebeplere tabi ise bir derece kadar mahiyet-i eşyadan müstakildir. Aynı zamanda lüks kıymetlerine daima ayrılmış olan mümtaz mevkiin izahı da kolaylaşır. Çünkü mefkure şeniyete hizmet etmez, o bizatihi mevcuttur. Binaenaleyh mefkureye mikyasa [ölçü] hizmetini gören şeniyet menfaatleri değildir. Yalnız mefkureye bu suretle atfolunan kıymet her şeyi izah ettiği halde bizzat kendisini izah edemiyor.

Bu kıymet vaz u beyan edilmekle iktifa olunur fakat bu hususta izahat verilmiyor ve verilemez. Filhakika nasıl mümkün olur. Şeniyet hakikate tabi değilse şeniyet dairesinde mefkureyi kabil-i fehim bir hale koyacak esbap ve şerait mevcut olamaz. Fakat herhangi bir izaha lazım olan mevaddı [maddi] şeniden hariç nerede bulmalı, bu suretle telakki edilen iftikariye (idealizm) de esas itibariyle ihtibariyeye (ampirizm) yakın bir şey mevcuttur. Şüphesiz insanlar hakikat-i halde hiçbir zaman tamamıyla tahakkuk etmemiş bir güzelliği, bir iyiliği, bir hakikati severler. Fakat bu da bir nev-i mutlakiyet ile tevsim edilen [birleşilip tapılan] bir vakiadan başka bir şey değildir. Ve bu mutlakiyetten daha ileri gidilmesi memnu oluyor. Yine şeniyeti geçmek, alem-i mahsusa, içimizden en iyilerine kendilerine hakiki vatan ittihaz ettikleri yeni bir alem ilave etmek ihtiyacı ve ilave vasıtası nereden geliyor bunu da anlamak lazımdır.

Bu suale ilahiyun faraziyesi [metafizik kuram] sureta bir cevap veriyor. Mefkureler aleminin şeniyeti, afaki bir surette mevcut, fakat ma-fevka't-tecrübe [deneyim üstü] bir vücut ile mevcut ve bizim ait olduğumuz ihtibari şeniyet de

bu mevcudiyetten hasıl oluyor ve buna tabi bulunuyor farz olunuyor. Fakat bu tarz telakki birçok müşkülata sebebiyet vermekten maada, mefkureye bu suretle taksim etmek (*hypostasier*) onu tespit ederek na-mahdut [sınırsız] ve tenevvüünü [çeşitliliği] izah edecek vesaiti elden kaçırmaktır. Bugün biliyoruz ki mefkure insan zümrelerine göre değişir ve de değişmelidir. Romalıların mefkuresi bizim mefkuremiz değildi ve bizimki olmamalıydı ve kıymetler silsile-i meratibi de mehazi [hiyerarşik olarak kurulmuş] bir surette tahavvül eder. Bu tahavvülat ulema-yı beşerin mahsulü değildir, mahiyet-i eşyada mündemiçtir [içkindir]. Mefkure, Ferit [eşsiz] ve la-yütegayyir [değişmez] bir şeniyet ifade ederse bu tahavvülat [başkalaşım] nasıl izah olunabilir? O zaman cenab-ı hakkın da zaman ve mekan dahilinde tahavvül ettiğini kabul etmek lazım gelir. Ve bu harikulade tenevvü nereden ileri gelebilir? Sayruret-i ilahiyenin [tanrısal dönüşümün] kabil-i fehm olabilmesi için cenab-ı hakkın da kendisini geçen bir mefkureyi tahkik vazifesi olduğunu farz etmek lazımdır, o zaman mesele de na-be-mahal [yersiz] olur.

Esasen hangi hakka istinaden mefkure tabiattan ve eşyadan hariç bırakıyor? Mefkure tabiat dahilinde tecelli eder. Binaenaleyh tabii sebeplere tabi olması lazımdır. Mefkurenin fikirler tarafından idrak olunan sadece bir mümkünden başka bir şey olması için murat edilmiş bir şey olması ve bi'n-netice iradelerimizi tahrik edecek bir kuvveti haiz olması lazımdır. Mefkureyi canlı bir şeniyet yapacak yalnız iradelerdir. Fakat mademki bu kuvvet nihayetü'l-emr [son kertede] uzli [güzel] hareketlere müncer oluyor, diğer kuvva-yı alemde farklı bir şey olamaz. Binaenaleyh bu kuvvetin tahlili unsurlarına tefriki [ayrılması] kendisini husule getiren terkibe [birleştirmeye] sebebiyet veren esbabın araştırılması neden gayr-i mümkün olsun? Hatta bazı ahvalde bu kuvvetin ölçülmesi bile mümkündür. Her zümre-i beşer, tarihinin bir anında vekar-ı insan hakkında muayyen şiddette bir hiss-i hürmete sahiptir. Hal-i hazırdaki cemiyetlerin ahlaki mefkuresinin esasını teşkil eden şey, akvama ve devrelere göre tahavvül eden bu histir. Bu hissin az veya çok şedit olmasına göre eşhasın [kişilerin] hayatına karşı vuku bulan kasıtların adedi az veya çok olur. Aynı suretle zinaların, talakların [boşanma] ve ayrılıkların adedi zevciyet [eşlilik] mefkuresinin ferdi vicdanlara nüfuzunun nispi kuvvetini gösterir. Şüphesiz bu mikyaslar kaba sabadır. Fakat kaba bir surette takribi ölçülmeyen maddi kuvvetler var mı? Bir nokta-i nazara göre de filan veya filan kuvvetler arasında derece farklı olabilir. Fakat bilhassa bir nevi kıymetler vardır ki tecrübeden fekkedilirse [uzaklaştırılırsa] bütün manalarını kaybederler. Bunlar da iktisadi kıymetlerdir. Herkes bilir ki iktisadi kıymetler diğer bir aleme ait hiçbir şeyi ifade etmezler. Ve ma-fevka't-tecrübe [deneyimin üstünde] hiçbir sıfatı tazammun etmezler. Filhakika bundan dolayıdır ki Kant iktisadi kıymetleri hakiki kıymetler olarak kabulden imtina eder. Hakiki kıymet ismini yalnız

ahlaki şeylere verir¹. Fakat bu inhisar [yaklaşım] doğru değildir. Evet muhtelif kıymet enmuzeçleri vardır, fakat bu aynı bir cinsin muhtelif nevileridir. Her ne kadar takdir ahvale göre muhtelif nokta-i nazarlara tevfiken vuku bulursa da bütün kıymetler eşyanın bir takdirine tetabuk eder [uygun düşer]. Kıymet nazariyesinin son zamanlardaki terakkisi mefhumun umumiyet ve vahdetini iyice tayin ettiğinden dolaydır. Fakat o zaman kıymetlerin bütün neveleri arasında karabet [yakınlık] mevcut olduğu takdirde bu kıymetler arasında bazıları ihtibari hayatımızdan ileri geliyorsa diğerleri bu tecrübeden müstakil olamazlar.

3.

Hülasaten kıymet-i eşya ancak bazı mefkurevi mefhumlara nispeten takdir edilebiliyor ve daima bu suretle takdir edilmişse bu mefhumların izahı lazım gelir. Kıymet hükümlerinin ne suretle mümkün olduğunu anlamak için bazı mefkureleri beyan etmek kafi değildir, bunları izah etmelidir. Bunların nereden geldiklerini tecrübeyi geçmekle beraber tecrübeye ne suretle merbut bulduklarını ve bunların afakiyeti neden ibaret olduğunu göstermek lazımdır.

Mademki mefkureler ve bunlara tetabuk eden kıymet silsileleri insan zümrelerine göre değişiyor, bundan mefkurelerle kıymetlerin menşei maşeri [toplumsal] olduğu neticesi çıkmaz mı? Filhakika bundan evvel kıymetlerin içtimai nazariyesini izah ile bunun gayr-i kafi olduğunu gösterdik. Fakat bu nazariye hayat-ı içtimaiyenin öyle bir tarz-ı telakkisi üzerine ibtina ediyordu ki bu cemiyetin mahiyet-i hakikiyesini bilmiyordu. Bu telakkiye göre cemiyet ve bütün hayatı, harici muhitten gelen tesirata muvafık bir surette cevap vermektan ibaret olan canlı bir cisim gibi haricin esbab-ı taharriyesine [sebeplerinin araştırılmasına] karşı idame-i mevcudiyete çalışan bir mecmua-i aza ve vezaif suretinde idare olunuyordu. Fakat hakikat-i halde cemiyet, bundan maada kudret ve garabeti şimdiye kadar meçhul kalmış, batını bir hayat-ı ahlakiye ocağıdır.

Ferdi vicdanlar birbirlerinden ayrı kalacak yerde yekdiğeriyle sıkı münasebetlere girerek birbiri üzerine faili bir surette icra-yı tesir ederlerse bunların terkiyinden yeni neviden bir hayat-ı ruhiye meydana çıkar. Bu ruhi hayat ferdin yalnız başına geçirdiği hayata nispetle evvel emirde bir şiddet-i mahsusayı haizdir. Zümreler içinde doğan ve inkişaf eden hissiyatın öyle bir şiddet ve kesafeti vardır ki sırf ferdi hissiyat buna vasil olamaz. Bu hissiyat, bunları duyan insanda kendi hissiyat-ı zatiyesi olmayan bir takım hislerin zebunu olduğu kendisini sevk eden ve sahip olamadığı bir takım hislere tabi bulunduğu tesirini hasıl eder ve içinde bulunduğu bütün muhit aynı neviden kuvvetle-

¹ Kant iktisadi şeylerin bir kıymeti vardır, batını bir kıymeti yoktur diyor (*einen Marktpreis, einen Preis*). [Cf. Fr. metin].

re muhrik gibi görünür. Hayat-ı hususiyesinin güzerean ettiği [gelip geçtiği] alemde başka bir aleme sürüklenir gibi olur. Bu alemde hayat yalnız daha kesif olmakla kalmaz, keyfiyet itibariyle başkadır. Maşeriyet tarafından sürüklenen fert, kendinden geçer, kendini unuttur ve şahsını tamamen müşterek menfaatlara feda eder. Veche-i hareketi değişerek kendinden hariç bir sahayaya geçer. Aynı zamanda bu suretle galeyana gelen kuvvetler, haddinden fazla cuşan olduğu [çoştugu, kabardığı] için kolaylıkla bir hat-ı hareket dahiline, intizama giremez, iyice muayyen gayelere göre sevk edilemez. Bu kuvvetler sarf edilmek için oyun gibi gayesiz bir surette sarf edilir ve bazen tahripkar şiddetler suretinde bazı yerlerde kahramane bir cinnet gibi tecelli eder. Bu, bir cihetten bir lüks faaliyettir. Çünkü gayet zengin bir faaliyettir. Bütün bu sebeplerden dolayı yevmi hayatımıza [gündelik yaşamımıza] menafidir [faydalıdır], nasıl ki ali [yücenin] edyana [bayağıya], şeniyyete menafidir.

Filhakika her zaman bu nevdan galeyanlar esnasındadır ki medeniyetle in ibtina ettiği büyük mefkureler teşekkül edebilmiştir. İbda veya teceddüt devreleri muhtelif hadisatın taht-ı tesirinde insanların daha samimi bir surette yekdiğerine takarrüp ettiği [yaklaştırdığı] ve içtimalar, meclisler daha sık sık vuku bulduğu, münasebat daha devamlı, mübadelat-ı efkar daha faal olduğu zamanlardır. Alem-i Hristiyaniyet buhran-ı azimi, maşeri hareket şevk ve galeyanıdır ki on ikinci ve on üçüncü asırlarda Avrupa'nın çalışkan ahalisini Paris'e celp etmiş ve skolastiği tevlit etmiştir. Reform ve Rönesans devreleri, ihtilal-i kebir zamanları on dokuzuncu asrın ihtilalci galeyanları hep bu büyük tarihi anlardır. Filhakika bu zamanlarda daha yüksek olan bu hayat o kadar kesafetle ve o kadar temanui bir surette başlanılmıştır ki vicdanları serapa istila etmiş ve bu vicdanlardan hodpesendane [bencilce] ve amiyane [bayağı] meşgaleleri az çok tamamen sürüp çıkarmıştır. O zaman mefkure ile hakikat bir olmakla mütamayildir. Bunun içindir ki insanlar mefkurenin mübeddel hakikat [hakikatin karşılığı] olacağı günlerin yaklaştığına ve yeryüzünün tecelligah-ı azamet-i ilahiye [tanrının yüceliğinin görüldüğü yer] olacağına zahip olurlar [düşünürler]. Fakat bu zühul [yanılsama] hiçbir zaman çok sürmez. Çünkü bu vecd ü galeyan [esrime ve dalgalanma] da çok zaman devam edemez, zira pek yorucudur. An-ı buhran zail olunca [kriz anı geçince] rişte-i içtimaiye [toplumsal bağlar] gevşer, münasebat-ı fikriye ve hissiye teenni kesp eder [tazelenir]. Fertler her zamanki seviyelerine inerler. O zaman müsmir devre-i galeyan esnasında söylenilmiş, yapılmış, düşünölmüş hissedilmiş ne varsa hepsi ancak hatıra suretinde baki kalır. Bu hatıra şüphesiz tezkir ettiği [hatırlattığı] hakikat gibi müsehhardır [kuşatılmıştır]. Fakat artık onunla mezc olamaz [birleşilemez]. Artık bir fikirden bir heyet-i umumiye-i efkardan [genel düşünce biçiminden] ibarettir. Bu defa taaruz iyice bellidir. Bir taraftan ihsaslarda [duyumlarda] ve idraklerde malum olan şey, diğere taraftan mefku-

reler [idealler] tarzında düşünülen şeyler vardır. Tabii eğer bu mefkureler an-be-an canlandırılmazsa pek çabuk solar. Bayramlar, umumi ihtifaller [anma törenleri], dini veya la-dini ayinler kilisenin veya mektebin her nevi mevzeleri [vaazları], temaşaları [gösteriler], sanatkarane nümayişler [sanatsal gösterimler], velhasıl insanları yekdiğerine takrip edecek ve aynı hayat-ı zihniye ve ah-lakiye dahilinde teşrik edecek ne varsa hep buna hizmet eder. Bunlar mebdede devirler galeyânının kısmen zayıf bir surette tecdidi gibidir. Fakat bütün bu vasıtaların da ancak muvakkat bir tesiri vardır. Bir zaman mefkure hal-i hazır gibi yeniden taze ve canlı olur fakat çok geçmeden yine hal ile mazi arasındaki fark görünmeye başlar.

Demek oluyor ki insanın bazı mefkureler idrak etmesi ve idrakten ve buna merbutiyetten fariğ olamaması [uzak kalamaması] içtimai bir mahluk olmasından ileri geliyor. İnsanı bir suretle kendinden yükseğe i'tila etmeye [yücelmeye] icbar eden cemiyettir. Ve bu vasıtaları kendisine veren yine cemiyettir. Cemiyet bir mevcudiyet hissederek etmez ferdi kendinden çıkarır ve onu daha yüksek bir hayat dairesine sürükler. Cemiyet, mefkure ibda etmeden teşekkül edemez. Bu mefkureler hayat-ı içtimaiyeyi zirve-i tekamülünde olduğu veçhile [olgunluk noktasında olması nedeniyle] resm u telhis eden [çizen ve özetleyen] fikirlerden ibarettir. Cemiyeti yalnız bazı vezaif-i hayatiyenin ifası maksadıyla taazzuv etmiş [organlara ayrılmış] bir beden suretinde telakki etmek onu küçültmektir. Bu beden içinde bir ruh yaşar. Bu ruh maşeri mefkurelerin heyet-i umumiyesidir. Fakat bu mefkureler her türlü semereden ari, mücerret şeylerden soğuk istihzarat-ı zihniyeden [zihinsel işlemlerden] ibaret değildir. Bunlar mahiyeten [oldukları haliyle, mahiyet, gereği] muharrektir [harekete geçiricidir]. Zira bunların arkasında hakiki ve amel kuvvetler vardır. Bunlar maşeri ve tabii kuvvetlerdir ve binaenaleyh her ne kadar manevi olsalar da diğerkuvva-yı kainata müşabih kuvvetlerdir. Bizzat mefkure de bu neviden bir kuvvettir. Binaenaleyh bunların da bir ilmi yapılabilir. İşte bu suretle mefkure hakikat dahiline girebilir. Çünkü mefkure hakikati geçmekle beraber ondan münteçtir [onun sonucudur]. Mefkurenin müteşekkil bulunduğu unsurlar hakikatten i'tiane edilmiştir. Fakat bu unsurlar yeni bir tarza terekkep olunmuştur. Neticenin yeniliği tarz-ı terkinin yeniliğinden ileri geliyor. Fert kendi başına kalsa hiçbir zaman böyle bir binaya lazım olan mevaddı [maddeleri] kendinden çıkaramazdı. Sırf kendi kuvvetine istinaden bizzat kendinden ileri gitmek fikr u kudretini nereden bulacaktı. Şahsi tecrübesi sayesinde müstakil ve şayan-ı arzu gayelerle esasen tahakkuk etmiş gayeleri tefrik edebilir. Fakat mefkure noksan olan ve arzu edilen bir şeyden ibaret değildir. Sadece murat edilen bir istikbal değildir. Mefkure kendine göre bir şeydir, onun da şeniyeti vardır. O, gayr-i şahsi, hususi iradeler üzerinde cevalan eden [dolaşan] ve bu iradeleri hareket ettiren bir şey suretinde idrak olunuyor. Eğer mefkure ferdi

aklın mahsulü olsaydı bu şahsiyetsizlik nereden gelirdi? Buna sebep olarak akl-ı beşerin gayr-i şahsi olduğu mu ileri sürülecek? Fakat bu meseleyi geriletme, halletmek değildir. Bu, şahsiyetsizlikte evvelkinden pek az farklı ve muhtaç-ı izah bir vakıadır. Akılların bu derece müşareketi [ortaklığı] aynı bir menbada geldikleri ve müşterek bir akla iştirak ettikleri için değil midir?

Bu suretle kıymet hükümlerini izah için ne bu hükümleri kıymet mefhumunu izale ederek şeniyet hükümlerine irca etmek ne de insanın müteal (*trascendant*) [aşkın] bir alemle münasebete giriştiği bilmem hangi bir kuvveye tevcih etmeye lüzum vardır. Kıymet, eşya ile mefkurenin muhtelif veçheleri arasındaki nispetten ileri gelir. Fakat mefkure esrarengiz bir alem-i diğere doğru bir nazargah değildir. Mefkure tabiat dahilinde ve tabiatan maduttur [sınırlıdır]. Müteferrik düşüncenin alem-i maddi ve manevi üzerinde olduğu gibi mefkure üzerinde de tesiri vardır. Tabi bu mefkureyi hiçbir zaman tüketemez, nasıl ki hiçbir şeniyeti tüketemiyor. Fakat buna tedricen nail olmak ümidiyle ve na-mahsur terakkiyatına evvelden hiçbir had tayin edilemeden sarf-ı gayret eder. Bu nokta-i nazardan kıymet-i eşyanın ne suretle mahiyet-i eşyadan müstakilen mevcut olabileceği daha iyi anlaşılır. Maşeri mefkureler ancak herkes tarafından görülebilen, herkes tarafından anlaşılabilen ve bütün fikirlere istihzar edilebilen şeyler üzerinde tespit edilirse teşekkül eder ve mevcudiyetinden haberdar olabilir. Mecazi resimler, her nevi timsaller tahriri veya şifahi düsturlar, canlı veya cansız mahlukat bu nevidendir.

Bazen bu eşya sıfatlarından bazıları, dolayısıyla mefkureye karşı bir nevi münasebet ve sıhriyeti haiz olurlar ve mefkureyi tabiaten kendilerine celbederler. İşte o zaman o şeyin sıfat-ı zatiyesi - yanlış olarak - kıymeti tevlit eden sebep gibi görünür. Fakat mefkure herhangi bir şeye de dahil olabilir, istediği yerde tecelli eder. Her türlü mütemekkin [yerleşmiş] ahval, mefkurenin tarz-ı sübutunu [sabitlenme yordamını] tayin edebilir. O zaman bu şey, ne kadar amiyane olursa olsun emsalsiz addolunur. İşte bu suretle bir bez parçası hale-i kutsiyete bürünür, ince bir kağıt parçası pek kıymettar bir şey hükmüne geçer. İki mevcut birçok nokat-ı nazardan pek farklı ve pek gayr-i müsavi [eşitsiz] olabilir. Eğer aynı mefkureyi temsil ediyorlarsa yekdiğerine müşabih addolunurlar. Çünkü temsil ettikleri mefkure onlarda mevcut en esaslı şey addolunur ve yekdiğerini tefrik eden her vech-i zatiyeleri ikinci dereceye bırakır. Bu suretle maşeri düşünce dokunduğu her şeyi tebdil ve tahvil eder, mevalidi birbirine karıştırır, mübayenetleri mezc eder, mahlukatın tabii görünen silsile-i meratibini altüst eder, farkları düzeltir, müşabih şeyleri tefrik eder, velhasıl hassamızın öğrettiği alem yerine başka bir alem ikame eder ki bu alem de maşeri düşüncenin inşa ettiği mefkurelerin aksettiği gölgedir.

[IV.]

O halde kıymet hükümleriyle şeniyet hükümleri arasındaki nispeti nasıl fehm u idrak etmeli [algılamalı ve anlamalı]? Baladaki mütalaadan bunlar arasında mahiyet itibariyle bir fark bulunmadığı neticesi çıkar. Bir kıymet hükmü bir şey ile bir mefkurenin nispetini ifade eder. Mefkure ise her ne kadar başka bir surette olsa da eşya gibi mutiyattandır [verilmiştir]. Mefkure de kendine göre bir şeniyettir. Demek oluyor ki bunlar arasında ifade olunan nispet, muti iki hattı bir mevcudiyet hükmünde olduğu gibi tevhit ediyor. Kıymet hükümleri mefkureleri faaliyete getiriyor denilirse de şeniyet hükümleri için de aynı mütalaa vardır. Çünkü mefhumat da fikrin inşaatındandır ve binaenaleyh mefkurelerdir. Hatta bunların maşeri mefkureler olduklarını da ispat müşkül değildir. Çünkü bunlar da ancak nutk dahilinde ve nutk vasıtasıyla teşekkül edebilirler. Nutk ise en yüksek derecede maşeri bir şeydir. Hüküm unsurları demek oluyor ki her iki tarafta da birdir. Mamafih maksat, bu iki hükümlerin ikisi de bir şeydir, demek değildir. Bunlar birbirine müşabih olmaları, aynı bir kuvvenin eseri olduklarındandır. Mevcudiyeti beyan etmek için ayrı ve kıymet takdir etmek için ayrı bir tarz-ı tefekkür ve tarz-ı hükm olamaz. Her hükmün bi'z-zarure mutiyat dahilinde bir esası vardır. Hatta istikbale ait olanları bile mevadlarını gerek halden ve gerek maziden istiane ederler. Diğer taraftan her hüküm mefkureleri faaliyete getirir. Demek oluyor ki ancak bir hüküm kuvvesi vardır ve olabilir.

Mamafih yukarıdan beri göstermekte olduğumuz fark yine bakidir. Her hüküm, mefkureleri harekete getirmekle beraber bu mefkureler başka başka nevilere dendir. Bunlardan bazılarının vazifesi sırf taalluk ettikleri şeniyetleri ifade etmek ve bunları oldukları gibi ifade etmektir. Bunlar asıl mefhumlardır. Bilakis bir kısım mefkure vardır ki vazifesi ait buldukları şeniyetleri tağyir etmektir [değiştirmektir]. Bunlar da kıymet mefkureleridir (ideaux de valeur). Birinci surette eşyayı zihne kabil-i istimsal [örnek gösterilebilir] bir hale sokacak tarzda timsal hizmetini gören mefkuredir. İkinci halde mefkureye timsal hizmetini gören ve bunu muhtelif fikirlere kabil-i arz bir hale sokan eşyadır. Tabii hükümler istimal ettikleri mefkurelere göre değişir. Birincileri şeniyeti tahlil ve bunu mümkün olduğu kadar doğru bir surette ifade ile iktifa ederler. İkincileri ise bilakis mefkurenin taht-ı tesirinde [etkisi altında] şeniyetin iktisap ettiği yeni manzarayı irae ederler ve şüphesiz ki bu manzara da şenidir. Fakat eşyadan gayr-i müfarik olan [ayrılmayan] evsaftan başka bir tarzda şenidir. Delili şudur ki aynı bir şey ya haiz olduğu kıymeti kaybeder ve yahut mahiyetini değiştirmeden başka bir neviden bir kıymet kesbeder. Bunun için de mefkurenin değişmesi kafidir. Binaenaleyh kıymet hükmü - ilave ettiği şey diğer neviden bir malumdan alınmış olmakla beraber - maluma bir cihetten

yeni bir şey ilave eder. Bu suretle de hükmetmek kuvvesi ahvale göre muhtelif suretlerde işler. Fakat bu farklar fiilin vahdet-i esasiyesine halel getirmez

Bazen müspet içtimaiyata, vakiata karşı ihtibari bir perestişkarlık [itibar] ve mefkureye karşı muannid [inatçı] bir lakaytlık [kayıtsızlık] isnat olunuyor. Din, ahlak, hukuk, iktisat, bediiyyat gibi başlıca içtimai hadiseler kıymet silsilelerinden ve binaenaleyh mefkurelerden başka şeyler değildir. İçtimaiyat yek nazarda mefkure dahilinde ahz-ı mevki ediyor. Ve bunlara yavaş yavaş birçok tahribattan sonra vasıl olmuyor, bunlardan hareket ediyor. Mefkure içtimaiyatın has sahasıdır. Yalnız mefkureden ancak bundan ilim inşası için bahsediyor (müspet sıfatı da ancak bundan dolayı gelir) maksadı mefkureyi inşa etmek değildir. Bilakis bunu bir malum, bir mevzu-ı tetkik gibi telaki eder ve tahlil ve izaha çalışır. Mefkure melekesini tabii bir meleke telakki eder ve eğer mümkün ise bunun tarz-ı faaliyetini tanzim hususunda insanlara yardım etmek için esbap ve şeraitini taharri eder. Hülasa içtimaiyat mütehasısının vazifesi mefkureyi bütün suretleri tahtında tabiat dahiline sokmak ve fakat bütün evsaf-ı mümeyyizesini [ayırıcı özelliklerini] kendinde bırakmaktır. Bu teşebbüs kendisine gayr-i mümkün görünmüyor. Çünkü cemiyet bu mübayin evsaktan haberdar edecek bütün şeraiti haiz bulunuyor. Cemiyet de tabiata hakim olmakla beraber tabiattan geliyor. Çünkü bütün kuvva-yı kainat cemiyete münteha olmakla [sonlandırmakla] kalmıyor. Fazla olarak bu kuvvetler, kainatı teşkil eden her şeyi zenginlik, muğlakiyet [belirsizlik] ve kudret-i fiil hususlarında geçen bir muhassılayı [toplamı] tevlit edecek surette bu cemiyet dahilinde terkip edilmiş bulunuyor. Velhasıl cemiyet tabiattır. Fakat tekemmülünün nokta-i kusvasına [en son noktasına] vasıl olmuş ve neve-ma nefsinde de geçmek için bütün kudretlerini temerküz ettirmiş [toplamiş] tabiattır².

² İşbu makale 1911 senesi Nisanında İtalya'da Bologna şehrinde inikat eden Beynelmilel Dördüncü Felsefe Kongresi'nde Mösyö Durkheim tarafından mevzubahis edilmiş olup *Revue de metaphysique et de morale* mecmuasının mezkur kongreye tahsis edilen nüsha-i mahsusasında tercüme edilmiştir. Sayfa 437-453.